

פרשת כי תשא שנת תשפ"ה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

ובספר חלק שמעון ערך עריות (דף ע"ה). כתב לתרץ דלכן נשא יעקב השתי אחיות, לפימ"ש בתיקוני זוהר על המשנה במסכת אבות (פרק ה' משנה ט"ז), כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים וז"ל, ודא מחלוקת לשם שמים כגון רחל ולאח, דדא בעא לאתחברא בבעלה ודא בעא לאתחברא בבעלה, ונטיל לון יעקב וקשיר לון ביה לתרווייהו, בגין דהוה קא מחשבת לאח בלבה אם יעקב נטל לאחתי נטיל לי עשו חייבא, והכי קא חשיבת רחל כגוונא דא, בגין דא קוב"ה יחייב לון ליעקב תרווייהו ושזיב לון מההוא חייבא ואתחברו בצדיקא עכ"ל.

נמצא שיש ליעקב תירוץ על נשיאת שתי אחיות מאחר שכל אחת רצתה לעשות רצון קונה ולהזדווג בצדיק ולא ברשע, והוי מחלוקת שהיא לשם שמים ונתקיימה בסופו ונטל יעקב את שתיהן, דמאי הוי להו למיעביד, ליבטלו מפו"ר ולא להנשא לעשו וגם לא ליעקב, לא תהוה בראה אלא לשבת יצרה, וא"כ מחוייבין הם בפו"ר, ולעשו לא היה אפשר להו להנשא ולכן נשאם יעקב.

ואע"ג דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך, אמנם בשביל מצוה רבה שאני כמ"ש התוס' במסכת שבת (דף ד.) ד"ה וכי אומרים עיי"ש, ולכן היה מותר ליעקב לנשאם יחד השתי אחיות.

וכל זה לא שייך אלא אי ס"ל שגם האשה חייבת בפו"ר, אבל אי ס"ל דנשים אינה חייבת בפו"ר אז יעקב שלא כדין עשה בנשיאת שתי אחיות, דלא הוי מצוה רבה אצלם מאחר שאינם מחוייבים, ואם יעקב נטל האחת היה להשנית להבטל ולא להנשא לא ליעקב ולא לעשו עכ"ד.

ואיתא במסכת קידושין (דף ב.), ר' שמעון אומר, מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה ולא כתב כי תלקח אשה לאיש, מפני שדרכו של איש לחזור אחר אשה ואין דרכה של אשה לחזור אחר איש, משל לאדם שאבדה לו אבידה (אחת מצלותיו) מי חוזר על מי בעל אבידה מחזור על אבידתו עיי"ש.

וזה אתיא רק למ"ד חוה מן הצלע נבראת, ונמצא שרק האיש איבד צלע שהיתה לו, דאילו למ"ד דו פרצופין נבראו, הרי האשה ג"כ נאבדה לה אבידה ולא רק האיש, וכ"כ בספר סמיכות חכמים בהקדמה (דף ל.), ובספר דורש לציון (סוף דרוש י"א) ד"ה ובריש עיי"ש.

כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם: ואיתא במדרש תנחומא (ס"ד), אמר ר' יוסי בר חנינא, רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של שבטים לשכינה, ואיזהו, זה ראובן, שנאמר יחי ראובן ואל ימות, וזהו כי תשא את ראש בני ישראל, ראשון של שבטים עיי"ש, וצ"ב השייכות נתינת מחצית השקל לראובן.

והנבס"ד, דהמפ' כתבו בטעמא דהקב"ה צוה להביא דייקא מחצית השקל, דאיתא בירושלמי שקלים (פ"ב ה"ג), זה יתנו כל העובר על הפקודים, ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר לפי שחטאו במחצית היום, (דכתיב כי בשש משה ודרשין בא שש) יתנו מחצית השקל, וחד אמר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל, דעבד שיתא גרמסין עיי"ש, הרי דתרווייהו ס"ל דהטעם שצוה הקב"ה להביא מחצית השקל הוא כדי לכפר על חטא העגל, וכיון דהנשים לא חטאו במעשה העגל, ואדם הוא רק פלג גופא, ולכן צוה הקב"ה ליתן דייקא מחצית השקל עכ"ד.

ובספר תפארת יונתן (פרשת משפטים) כתב, דלכן נקרא אדם פלג גופא, משום דאשה הוא מצלעתו של אדם, ואדם השרוי בלא אשה פלג גופא אקרי, גוף חסר ולא גוף שלם, ולכן בלא אשה נקרא חצי גוף עיי"ש, אמנם זהו רק אי ס"ל דחוה מצלע נבראת א"כ כל זמן שאין לו אשה עדיין חסר לו מקצת הגוף, משא"כ להמ"ד דדו פרצופין נבראו, א"כ לא שייך לומר על אדם שאין לו אשה פלג גופא, כיון דגם בלא אשה גוף שלם הוא.

ונודע קושית העולם דהיאך נשא יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה, וכתב הרדב"ז בשו"ת (סי' תרצ"ו) לתרץ, דליעקב היה מותר ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ח.), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל ע"כ הגמ', וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד.

ולכאורה למ"ד דדו פרצופין נבראו שניהם ביחד, ולפי"ז אין האשה דייקא אבידתו של האיש, ועכצ"ל דהא דדרכו של איש לחזור על אשה, משום דהאיש מצווה על מצות פו"ר ולא האשה, ועיין בספר שפע חיים נישואין (דף רנ"א), היוצא לנו מזה דאי ס"ל דו פרצופין נבראו אז ס"ל דאשה אינה מצווה על מצות פו"ר, אז עכצ"ל דיעקב נשא השתי אחיות משום דאקרי אל, משא"כ אי ס"ל מצלע נבראת אז ס"ל דנשים מצוות על פו"ר, ומעתה י"ל דיעקב נשא השתי אחיות כמש"כ בספר חלק שמעון הנ"ל, וי"ל דיעקב לא אקרי אל.

והרמב"ן עה"ת בראשית (פרשה ל"ה-כ"ב) כתב, ועל דרך הפשט יתכן, שראובן בלבל יצועי אביו מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים, ולא פחד מאמו כי זקנה היתה, ואולי מתה זלפה, ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה עכ"ד, ולכאורה קשה דהא יעקב כבר קיים מצות פו"ר לכל הדיעות במסכת יבמות (דף ס"א), וא"כ מה חטאו של ראובן במה שבלבל יצועי אביו.

אמנם י"ל, דאיתא במסכת שבת (דף קט"ו:), דשבעה ספרי תורות יש ופרשת ויהי בנסוע הוה ספר בפני עצמה עיי"ש, וכתב בכלי יקר (עה"פ ויהי בנסוע), דלכאורה יפלא לומר דפרשת ויהי בנסוע הוה ספר בפני עצמה כיון דאין בה רמז לשום מצוה, וכתב די"ל שעשה ספר בשביל מצות פו"ר כי במצוה זו תלוי קיום העולם וגורם השראת השכינה, כדאיתא במסכת יבמות (דף ס"ד), דכל מי שאינו עוסק בפו"ר גורם לשכינה שתסתלק מישראל, דאין השכינה שורה בפחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, שנאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל עיי"ש.

ובספר תפארת צבי (פרשת תצוה דף כ. מדפה"ס) כתב, דלכאורה מצות פו"ר מבראשית נפקא דכתיב פרו ורבו, ותי' דמבראשית נשמע רק שני זכרים או זכר ונקיבה, ומפרשת ויהי בנסוע נשמע דצריכין יותר עיי"ש, ולכן י"ל דאע"ג דיעקב כבר קיים מצות פו"ר, מ"מ נחשב לחטא לראובן במה שבלבל יצועי אביו, דהא עי"ז לא יולד ליעקב עוד, ומפרשת ויהי בנסוע מוכח דכל אחד מישראל צריך להיות זהיר במצוה זו כדי למלאות המספר דזה גורם השראת השכינה.

ובספר כרם חמד (פרשת ויחי) כתב, דאיתא במסכת ב"ב (דף קכ"א:), תנו רבנן, שבעה קפלו את כל העולם כולו (סיבבוהו והקיפוהו שנתקפל העולם ביניהם וכל אלו השבעה שמשו זה את זה), מתושלח ראה אדם, שת ראה מתושלח, יעקב ראה את שם, עמרם ראה את יעקב, אחיה השילוני ראה את עמרם, אליהו ראה את אחיה השילוני, ועדיין הוא קיים עיי"ש, ולכאורה אי ס"ל דיעקב אבינו לא מת הול"ל ארבעה קפלו את כל העולם, ועכצ"ל דהאי תנא ס"ל דיעקב אבינו מת, והמהרש"א כתב לפרש, דהא דת"ר שבעה קפלו את כל העולם כולו, דהן הם ז' עמודי עולם שאמרו חז"ל במסכת חגיגה (דף י"ב:) שהעולם עומד על ז' עמודים שנאמר חצבה עמודיה שבעה עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף קט"ו:), תנו רבנן, ויהי בנסוע הארון ויאמר משה, פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות (להבדילה מן הסמוכות לה) מלמעלה ומלמטה (בתחלה ובסוף ויהי בנסוע הארון), לומר שאין זה מקומה (שאינה ראויה לכאן דלאו בהליכות מסעות משתעי לעיל מיניה אלא בדגלים היתה ראויה ליכתב בפרשת במדבר סיני), רבי אומר לא מן השם הוא זה (לא זה השם של טעמי הסימניות דמקומה היא דפרשה זו בתחלת מסע שנסעו מהר סיני דאיירי לעיל מיניה ויהי בחודש השני בשנה השנית בעשרים לחדש נעלה הענן וגו'), אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו.

כמאן אזלא הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה (דפרשה זו ספר לעצמו נמצא שלמעלה ספר לעצמו ושלמטה ספר לעצמו הואיל וזה מקומה נמצא ספר וידבר נחלק לג' ספרים) כמאן כר', מאן תנא דפליג עליה דר', רשב"ג הוא, דתניא רשב"ג אומר, עתידה פרשה זו (לעתיד שיהיו כל הפורעניות בטלין ולא ידאגו לפורענות ויצר הרע בטל) שתיצק מכתב במקומה, ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שנייה, פורענות שנייה מאי היא ויהי העם כמתאוננים, פורענות ראשונה ויסעו מהר ה' וא"ר חמא בר' חנינא שסרו מאחרי ה' (בתוך ג' ימים למסעם התאוו האספסוף תאוה להתרעם על הבשר כדי למרוד בהקב"ה), והי"כן מקומה, אמר רב אשי בדגלים עיי"ש.

ולפי"ז כתב בספר כרם חמד, דריו"ח דס"ל במסכת תענית (דף ה:) דיעקב אבינו לא מת, ע"כ דס"ל דחצבה עמודיה שבעה מוסב על שבעה ספרי תורה, דליכא למימר דקאי על ז' עמודי העולם שקפלו את כל העולם כולו, ובזה יובן שפיר דדוקא ריו"ח אמר להאי מילתא דיעקב אבינו לא מת, משום דאיהו ס"ל חצבה עמודיה שבעה קאי דאיכא ז' ספרי תורה, ותקשי לדידיה דילמא קאי על ז' עמודי העולם שקפלו את כל העולם, וע"כ מוכרח לומר דס"ל יע"א לא מת עכ"ד.

ובספר חידושי הגרשוני (פרשת ויצא) כתב, בהא דאמרו חז"ל יעקב אבינו לא מת, דמפני מה נתגלה ענין זה דייקא ביעקב, ומאי שנא יעקב מאברהם ויצחק, אלא כיון דכל זרע ישראל יצאו מבית יעקב, וא"כ יבואו ח"ו להוציא לעז על כל בית ישראל שבאו מפסול שתי אחיות, לכן לא מת יעקב כדי להורות גדולתו וקדושתו של יעקב אבינו שהוא מחובר למרכבה העליונה, וכדין הותרו לו רחל ולאה משום שיעקב נקרא אל עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש וגו', והטעם דצריכין ליתן מחצית השקל דייקא, משום דאדם בלא אשה פלא גופא הוא, ומינה דס"ל חוה מצלע נבראת, ולפי"ז אשה מצווה על מצוות פו"ר, ומעתה י"ל דיעקב נשא השתי אחיות כמש"כ בספר חלק שמעון הנ"ל, וי"ל דיעקב לא אקרי אל, ולפי"ז י"ל דיעקב אבינו מת, ומעתה י"ל דאיכא חמשה חומשי תורה, ולפי"ז ליכא פרשה מיוחדת דהיכא דכבר קיים מצוות פו"ר צריכין להוליד עוד, ולפי"ז לא חטא ראובן במה שבלבל יצועי אביו, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן, דמעשה בלהה לא נחשב לחטא ודו"ק.

והרמב"ם בהל' שקלים (פ"א-ה"א) כתב, מצות עשה מן התורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה וכו' עיי"ש, וכתב השער המלך (ריש הל' שקלים), דמלשונו משמע דמכיון שנקרא איש דהיינו מבין י"ג שנה הרי הוא חייב במחצית השקל, והביא שם דברי הברטנורא והתוס' יו"ט הנ"ל.

והקשה השער המלך על הרמב"ם (ד"ה תו ק"ל), דלפי דבריו דקטנים פחותין מבני י"ג שנה שנתנו שקלים מקבלין מידם, והרי כיון שהנותן לתרומת הלשכה צריך ליתנו לציבור לגמרי כי היכא דלא ליהוי קרבן ציבור קרב משל יחיד, ומעתה קשה כיון דקיי"ל דקטן אינו מקנה לאחרים מה"ת עד שיגדיל ויביא שתי שערות, וכמש"כ הרמב"ם בהל' מכירה (פכ"ב-ה"ב), א"כ היכי מהני בהו מסירה לציבור, סוף סוף מדאורייתא נמצא קרבן ציבור קרב משל יחיד, ובהדיא כתב הרמב"ם בהל' לולב (פ"ח-ה"ה) דאין נותנין לולב לקטן ביו"ט ראשון, שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מה"ת, ונמצא שאם החזירו לו אינו חוזר עיי"ש, וא"כ ה"נ דכוותא, אע"ג דמתקנת חכמים נמצא קרבן ציבור קרב משל ציבור, מ"מ כיון דמדאורייתא לאו בר הקנאה הוא, נמצא דבר תורה קרב משל יחיד, ולא מהני, דומיא דלולב, ובשלמא לשיטת הרע"ב דס"ל דפחות מבין כ' פטור משקלים, איכא למימר דמתני' דקתני אם שקלו מקבלין מידם מיירי בקטנים שהביאו ב' שערות, אלא שהם פחותים מבני כ', אבל לדעת הרמב"ם והרמב"ן קשה.

וכתב לתרץ, דהכא שאני, דמן התורה אפילו בלא מסירה לציבור מהני, ואין כאן חשש דנמצא קרבן ציבור קרב משל יחיד, כיון דרובן של שקלים מבני חיובא ניהו, בטלים הם ברוב, אלא משום דמטבע חשיב ולא בטיל הוא דבעינן שימסרם לציבור, וכבר ידוע מש"כ הרשב"א בתורת הבית, דכל הדברים שאין להם ביטול הוא דוקא מדרבנן, דמה"ת הכל בטל ברוב, חוץ מאיסור ניכר, וא"כ כיון דאין איסורו אלא מדרבנן, אמרינן בהו דמהני מסירה לציבור אע"ג דאין הקנאתו אלא מדרבנן, דאתי תקנתא דרבנן ומפיק איסור דרבנן, משא"כ לענין לולב שחיובו להיות שלו הוא מדאורייתא, אין אומרים שיועיל הקנאת הקטן אל הגדול דמועיל רק מדרבנן שיצא בכך הגדול ידי חובתו עיי"ש.

ובשו"ת בית אפרים חתומ"מ (סי' ח) ד"ה ובהכי א"ש מש"כ בקצה"ח, העיר על מש"כ השער המלך דהשקלים של הקטנים נתבטלו ברוב, דקשה דהאין מקבלין מידם ומערבין אותו בידים לכתחלה, הלא קיי"ל אין מבטלין איסור לכתחלה, ונודע שיטת הראב"ד בתמים דעים (סי' רל"ט) דמה"ת אסור לבטל איסור לכתחלה, ותינח לשיטת רש"י במסכת חולין (דף צ"ח) ד"ה חידוש, דמה"ת שרי לבטל לכתחלה, אך הר"ן (שם) הביא דהרשב"א והראב"ד ס"ל דהוי איסור תורה, ועיין בב"י (סי' צ"ח) שהאריך בזה עכ"ק, ועיין בקצות (סי' רל"ה סק"ד), ובספר אבני מילואים (סי' כ"ח סק"ג), ובהגהות מעשה חושב על השער המלך.

ב) עוי"ל, דאיתא במסכת שקלים (פ"א-מ"ג), את מי ממשכנין, לויים וישראלים, גרים ועבדים משוחררים, אבל לא נשים (ותנו איש כופר נפשו כתיב ולא אשה), ועבדים (דאין עבדים חייבין אלא במצות שנשים חייבות), וקטנים, כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק (אביו משהתחיל ואם מת אביו הוא שקול על ידי עצמו), ולהלן (משנה ה') איתא, אף על פי שאמרו אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים, אם שקלו מקבלין מידן (ובתנאי שימסרום לציבור לגמרי כי היכי דלא להוי קרבן ציבור קרב משל יחיד) עיי"ש.

ובספר החינוך (מצוה ק"ה) כתב וז"ל, שיתן כל אחד מישראל מבין עשרים שנה ומעלה בין עני ובין עשיר מחצית השקל, שהוא משקל עשרה גרה כסף, בכל שנה ליד הכהנים, שנאמר זה יתנו כל העובר על הפקודים עיי"ש.

וכתב המנחת חינוך, ודוקא הגדולים, ככל מצות עשה שבתורה שקטנים פטורים, והנה הר"ם כאן (פ"א-ה"ו) כתב דקטנים פטורים, מבואר כמו בכל התורה כולה דקטן היינו שלא הגיע לשלש עשרה שנה, או אפילו בן שלש עשרה שנה ולא הביא שתי שערות, כמו בכל התורה, אבל אם הוא בן שלש עשרה והביא שתי שערות דהוא גדול לכל התורה, כאן נמי הוי גדול וחייב במצוה זו ככל המצוות, אבל הרב המחבר כתב מבין עשרים שנה ומעלה וכו', דעתו דפחות מבין עשרים אף שהוא גדול אינו חייב במצוה זו עיי"ש.

וברמב"ן עה"פ (כי תשא) כתב וז"ל, וכן נראה לי, כי שלש תרומות שרמזו כאן, האחת לקרבנות הציבור, איננה על ידי המנין האמור בחומש הפקודים כדברי הרב (רש"י), כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד, והשקלים של קרבנות לויים חייבים בהם לדברי הכל, וכדברי חכמים אף הכהנים, וכן הלכה כמו שמפרש במסכת שקלים (פ"א-ה"ד), ועוד, כי השקלים לקרבנות אינם מבין עשרים שנה ומעלה, אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול, וכן מפורש שם, אבל צוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבין כ' שנה ומעלה, ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשותיכם, שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות יביא מחצית השקל לקרבנות עכ"ל.

הרי דהרמב"ן ס"ל, דכשמגיע לכלל חיובא דהיינו שהוא בן י"ג והביא שתי שערות, חייב במצות מחצית השקל ככל מצוות שבתורה.

והברטנורא ס"ל ג"כ כהחינוך שכתב וז"ל, וקטנים אפילו הביא ב' שערות והוא פחות מבין עשרים עיי"ש, אך התוס' יו"ט (משנה ד') כתב וז"ל, ולא ידעתי מי הכריחו לכך, דמתני' דתנן קטנים מסתברא דעד בן י"ג שנה הוא ככל קטנים בעלמא, וכן פ' הרמב"ם בפירושו ובחבורו, והרמב"ן בפ' החומש (בפרשתן), וכן מבואר בהדיא בירושלמי (פ"א-ה"ג), והא דכתיב כל העובר על הפקודים מבין עשרים שנה וגו', לא מיירי במחצית השקל לדורות אלא במה שנתנו באותו הדור לאדנים למשכן עיי"ש.

ובשור"ת מהרי"א (יהודה יעלה חירור"ד סי' קכ"ו) כתב, דזה אי אסור לבטל איסור לכתחילה מן התורה או רק מדרבנן, תליא בפלוגתא הראשונים אי איסורי התורה המה איסורי חפצא או איסורי גברא, דאי הווי איסורי חפצא, שפיר י"ל דאסור לבטל איסור מה"ת, דמפקיע האיסור מהחפצא, משא"כ אי ס"ל דהווי רק איסור גברא ועל החפץ ליכא שום איסור, אז י"ל דמה"ת מותר לבטל איסור לכתחילה ורק מדרבנן הוא דאסור לבטל לכתחילה עכ"ד.

ובספר אהבת אברהם (סי' ח' אות ד') כתב, דפלוגתא אביי ורבא במסכת תמורה (דף ד'), לגבי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד ועבר ועבד אם מהני, דאביי ס"ל דאי עביד מהני, דאי לא מהני אמאי לקי, ורבא ס"ל דלא מהני, והאי דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא עיי"ש, תליא בפלוגתא הראשונים אי כל איסורין שבתורה הוי איסורי גברא או איסורי חפצא, דאביי דס"ל אי עביד מהני א"כ חזינן מזה דעצם הענין של האיסור אינו מתועב, ורק דהאיסור הוא על הגברא, ומשו"ה כיון דעבדיה לאיסורא מהני שהרי עצם הענין אינו מתועב, וממילא לדידיה כל איסורין שבתורה הוי איסורי גברא, אבל רבא דס"ל דלא מהני א"כ י"ל דהסברא היא דס"ל דבעצם הענין האיסור שלו מתועב לפני הקב"ה, ומשו"ה לדידיה כל איסורין שבתורה הוי איסורי חפצא עיי"ש, וכ"כ בספר אמת ליעקב (דף כ"ד: מדפ"ס).

ובספר בית האוצר (מערכת ב' כלל ב') כתב בהסבר פלוגתא אביי ורבא בענין כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, דאביי ס"ל דאי עביד מהני, ורבא ס"ל דלא מהני, וי"ל דענין פלוגתתם דאביי ס"ל דהמלקות בא אך על גוף המעשה לא על המחשבה והזדון הרע, וע"כ ההכרח למעשה שתועיל, דאי לא תועיל לא חשיבא מעשה כלל, דעיקר המעשה הוא תועלתו ופעולתו, וכל דלא אהני מעשיו אין במעשהו כלום ואין ראוי שילקה, ורבא ס"ל דהמלקות בא על המחשבה, אלא דאם אינו עושה מעשה כלל הו"ל לאו שאין בו מעשה ולא לקי, משא"כ כאשר היתה שם מעשה עם המחשבה אף שלא הועילה המעשה, מ"מ שפיר לקי על המחשבה והזדון הרע לבד במה שעבר אמימרא דרחמנא אף שאין במעשהו כלום עכ"ד.

ובספר ילקוט דוד (סוף פרשת וישלח) כתב, דראובן באמת לא שכב עם בלהה, רק במחשבה רצה לשכב וניצול על ידי תפלתו כדאייתא במסכת שבת (דף נ"ה:) נוטריקון פח"ז עיי"ש, ואפי"ה כתיב וישכב ראובן עיי"ש, וכ"כ הכלי יקר בספרו עיר גבורים בשער התשובה (סוף סי' ד'), דחטאו של ראובן היה רק במחשבה על שביקש לחלל יצועי של אביו ומעלה עליו הכתוב כאילו עשאו עיי"ש, וכ"כ בספר יערות דבש (ח"א דרוש ב') עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו לה', ומוכח דחיובא רמיא על כל איש דהיינו מבין י"ג ליתן מחצית השקל, והא דתני במתני' דאין ממשכנין הקטנים ומ"מ מקבלים מהם, מיירי

(ג) עוי"ל, דאייתא בירושלמי מסכת שקלים (א) על הפסוק זה יתנו, ר' פנחס בשם ר' לוי, לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף [היינו דינרין] ונפל לכל אחד ואחד מהם טבעה [הוא חצי סלע שהוא ב' דינרין], לפיכך יהיה כל אחד ואחד נותן שקלו טבעה עיי"ש. ומבואר דהטעם דנתינת מחצית השקל הוא כדי לתקן החטא דמכירת יוסף.

והמפ' הקשו איך מכרו השבטים את יוסף, הא כתיב בפרשת כי תצא (פרשה כ"ד-י), כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא וגו', ובספר יד אבי שלום (פרשת וישב ד"ה בפסוק ויש הסדר) כתב לתרץ, דאייתא במסכת סנהדרין (דף פ"ה:), כי ימצא איש גונב נפש מאחיו, אחד הגונב את האיש ואחד הגונב את האשה ואחד גר ואחד עבד משוחרר וקטן חייב, גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין ישנו ברשותו (ברשות הגנב עצמו שעדיין לא הכניסו גנב ברשותו) פטור (שהרי לא גנבו) עיי"ש, ולפי"ז יש להתנצל על השבטים שמכרו ליוסף דעדיין היא בארץ ישראל ארץ שלהם דסברו דארץ ישראל מוחזקת מאברהם אבינו, דומה לנדון דידן גנבו ועודו ברשותו של יוסף ולא הביאו לרשותם, אף שמכרוהו למדינים וישמעאלים למצרים, מ"מ האחים לא הוציאו מרשותו, דשכח מוחזקת מאבותינו ליוסף רק מדינים וישמעאלים הוציאו עכ"ד.

ובספר יושב אהלים פרשת וארא (דף קל"ג מדפ"ס) כתב בשם המפ', דאברהם אבינו קנה את הארץ מדין הבטה בהפקר, כדכתיב בפרשת לך (פרשה י"ג-י"ד-ט"ו), שא נא ענינך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה, כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ויש לפרש דהקב"ה אמר לאברהם אבינו שיקנה את הארץ בהבטה, כי הקב"ה הפקיע את הארץ מיד אומות העולם והו"ל הפקר, ושוב זכה בה אברהם אבינו בהבטה עיי"ש, ובמסכת ב"מ (דף ק"ח) פליגי בה תנאי אי הבטה בהפקר קונה עיי"ש, ולפי"ז אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו תליא בהא, דלמ"ד הבטה בהפקר קונה, שפיר קנה אברהם את הארץ, משא"כ למ"ד דהבטה אינו קונה לא זכה אברהם בארץ.

וכתב עוד (שם), והא דמהני הבטה לקנות בה הגם שלא עשה מאומה, היינו כיון ששם מחשבתו ורצונו לזכות בדבר זה סגי בכך לקנותו שיכנס לרשותו ונעשה שלו, והיינו דמ"ד הבטה בהפקר קונה ס"ל דמחשבה כמעשה, משא"כ מאן דס"ל דהבטה בהפקר אינו קונה ס"ל דבעי מעשה בקנין, ומחשבה לא הוי כמעשה עיי"ש.

ומעתה אי ס"ל דאזלינן בתר מחשבה והבטה בהפקר קונה, א"כ אהני הבטת אברהם לזכות בקנין הארץ וס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, משא"כ אי ס"ל דלא אזלינן בתר מחשבה ואין הבטה קונה בהפקר ולפי"ז לא זכה אברהם בארץ, ולפי"ז ע"כ דארץ ישראל אינו מוחזקת מאבותינו עיי"ש.

והבאנו מש"כ בספר ילקוט דוד (סוף פרשת וישלח), דראובן באמת לא שכב עם בלהה, רק במחשבה רצה לשכב וניצול על ידי תפלתו כדאיתא במסכת שבת (דף נ"ה:) נוטריקון פח"ז עיי"ש, ואפי"ה כתיב וישכב ראובן עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש וגו', דמחצית השקל בא לכפר על חטא מכירת יוסף, דכשלא כדן דנו את יוסף ולא שפיר עשו במה שמכרוהו, דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, ומינה דהבטה בהפקר אינו קונה, דאזלינן בתר מעשה ולא בתר מחשבה, ולפי"ז לא חטא ראובן, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן ודו"ק,

ד' עוי"ל, דהבאנו מה דאיתא בירושלמי דלכן צוה התורה ליתן מחצית השקל כדי לתקן החטא דמכירת יוסף עיי"ש, ואיתא (בבראשית פרשה פ"ד-ו"ד) עה"פ הנה בעל החלומות הלזה בא, אמר ר' לוי, זה עתיד להשיאם לבעלים [להשתחוות לבעלים] ופי' במתנות כהונה שם דבעל קדריש מלשון בעלים, ורמז לירבעם ואחאב שבאו מיוסף, ומבואר מזה שהשבטים ראו שעתיד לצאת ממנו ירבעם ודנו את יוסף ע"ש סופו.

אולם המפרשים הקשו, דהרי איתא במסכת ר"ה (דף ט"ז:), אמר ר' יצחק, אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותו שעה, שנאמר כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם, ופירש"י ומצינו בב"ר, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, מי שעתידין בניו להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר וכו', אמר להם, השעה צדיק הוא או רשע, אמרו לו, צדיק, אמר להם, באשר הוא שם, איני דן את האדם אלא בשעתו עיי"ש, וכ"כ רש"י עה"ת בפרשת וירא (ע"פ באשר הוא

שם).

ואיתא במסכת ר"ה (דף י"ז:), ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה עיי"ש, והקשה הרא"ש, למה צריך האדם למדת הרחמים קודם שיחטא, הרי לא חטא עדיין, ותי' דאעפ"י שגלוי וידוע לפניו שסופו לחטא, מתנהג הקב"ה עמו במדת הרחמים, ואינו דן ע"ש סופו עיי"ש, וא"כ קשה למה דנו השבטים את יוסף ע"ש סופו.

ותירצו המפרשים דבאמת הרי מצינו בכן סורר ומורה שנידון ע"ש סופו, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ע"א:), תניא, ר' יוסי הגלילי אומר, וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי, אמרה תורה יצא לבי"ד ויסקל, אלא הגיעה

תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו, ומבקש לימודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב וכו' עיי"ש, הרי שדנין האדם ע"ש סופו, ולכאורה הרי במס' ר"ה מבואר דאין דנין ע"ש סופו.

ובספר עיר בנימין (ס' רנ"ד) כתב בשם הגלאנטי על מגילת איכה ליישב דבאמת אין דנין ע"ש סופו, ושאינו בן סורר ומורה, כי מלוה ישינה יש להקב"ה עליו, שהוא נולד מאיסורי ביאה מיפת תואר במלחמה ולכן נידון ע"ש סופו עיי"ש, ונמצא דמי שנולד מאיסורי ביאה דנין אותו ע"ש סופו, ולכן שפיר דנו השבטים את יוסף ע"ש סופו, כיון שנולד מביאה אסורה, דיעקב נשא ב' אחיות ולא נישאת קודם לרחל, ונישואי רחל היה באיסור, ולכן יוסף שנולד מרחל שהיתה ביאה אסורה, שפיר דנוהו השבטים ע"ש סופו, [ועיין בספר יושב אהלים (פרשת וישב עמוד פ"ו), ובספר שם משמואל עה"ת (פ' וישב)].

והמזרחי בפרשת תצא כתב ע"ד הגמ' הנ"ל, דלכאורה יש לתמוה, אם אינו נהרג אלא משום שסופו ללסטם את הבריות להרגן, למה גזרה התורה להיות מיתתו בסקילה, והלא אפילו כשימות חייב, מיתתו אינו אלא בסייף, ועונשו של ימות זכאי הוא שתהא מיתתו בסקילה שהיא היותר חמורה שבמיתות.

ושמא י"ל דהאי מלסטם את הבריות סתמא דקאמר הוא, אפילו בשבת שמיתתו בסקילה, א"נ ומלסטם את הבריות דקאמר, לאו דוקא, אלא ה"ה שיעבור עבירות שיש בהן מיתת סקילה ושריפה וחנק, תדע, דהא דרשו חז"ל סמיכות הפרשיות של וכו' יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ, לפרשת בן סו"מ הקודמת לה, לומר שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בבי"ד, דהיינו סקילה דכל הנסקלין נתלין וכו' עיי"ש.

ועפ"י כתב בספר טירת כסף פרשת וישב (דרוש א'), דנמצא לפי"ז דאי דרשינן סמוכין הרי דטעם דחיוב עונש בן סו"מ משום שנדון ע"ש סופו שיבוא לידי חטא שמחוייב עליו סקילה, ומוכח מינה דדנין ע"ש סופו, משא"כ אי לא דרשינן סמוכין ליכא להוכיח מדין בן סו"מ דחייב סקילה שנדון ע"ש סופו עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ה:), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר ראובן חטא (במעשה בלהה) אינו אלא טועה, שנאמר (בהאי קרא) ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולין כאחת, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה, תניא, ר"ש בן אלעזר אומר, מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו וכו', אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, עלבון אמו תבע, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, עמד ובלבל את מצעה וכו' עיי"ש.

וכתב בספר פרשת דרכים (דרוש א'), דבאמת לא חטא ראובן, דכיון דבלהה היתה פילגש יעקב, והרי הוא כאנוסת ומפותת אביו דשריא עיי"ש, אך במסכת יבמות (דף צ"ז) במתני' פליגי בה ר' יהודה ורבנן, דלרבנן נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, ור"י פליג ואוסר, ואיתא בגמ', אמר רב גידל אמר רב, מאי טעמא דר"י, דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, כנף שראה אביו לא יגלה, וממאי דבאנוסה כתיב, דכתיב מעילויה דקרא ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' עיי"ש, ונמצא דהא אי ראובן חטא במעשה בלהה תליא אי דרשינן סמוכין עיי"ש, [ועיין בהגהת יעב"ץ ויפה עינים במסכת יבמות (דף ד) שציינו לירושלמי דס"ל דמאן דדריש סמוכין דריש בכל התורה, ומאן דלא דריש לא דריש בכל התורה עיי"ש, ועיין במסכת שבת (דף כ"ה) ובמסכת מנחות (דף ב) דב"ש פוטרין סדין בציצית דלי"ל עשה דוחה ל"ת דלא דרשי סמיכות דכלאים בציצית עיי"ש].

ובזה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש וגו', דמחצית השקל בא לכפר על חטא מכירת יוסף, דכשלא כדין דנו את יוסף ע"ש סופו, ולפי"ז ס"ל דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז לא חטא ראובן במעשה בלהה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן ודו"ק,

(ה) עוי"ל, דהבאנו מה דאיתא בירושלמי דלכן צוה התורה ליתן מחצית השקל כדי לתקן החטא דמכירת יוסף עיי"ש, וובספר בגדי אהרן (פרשת וישב) ד"ה ויקנאו בו הביא דברי ה"ר יעקב ארזא ז"ל, דיוסף אינו ראוי למלוכה אלא א"כ בא מפסול שתי אחיות עיי"ש.

ונודע מש"כ המהרש"א במסכת יומא (דף כ"ח:) דמה שיעקב נשא שתי אחיות, משום דרחל נתקדשה ראשונה בעבודת שבע שנים, ושוב נתקדשה גם לאה בביאה על ידי ערמת לבן, לכן שוב לא הוציא אחת מהן משום דבר שהתורה עתידה לאסור, דאם היה חושש לכך היתה גם השניה נאסרת עליו מחמת אחות גרושתו עכ"ד, הרי דשפיר נשא יעקב את רחל ולא, כיון דקידושי רחל חלו תחילה בשכר עבודה דהיינו קידושי כסף, ולא, לקח בערמת לבן.

ובספר שפע חיים לירח האיתנים (דרוש ע"ז) כתב, דזה אם קידושי רחל חלו תחילה בשכר עבודה, תליא אי קידושי כסף מהני מה"ת או מדרבנן, דרק אי ס"ל דקידושי כסף הוא מה"ת, אז שפיר י"ל דכבר נתקדשה רחל בשכר עבודה בשבע שנים הראשונים, אבל לפי שיטת רש"י במסכת כתובות (דף ג) ד"ה שוויה, דקידושי כסף אינם רק מדרבנן, ולכן איתא (שם) בהא דאפקעינהו רבנן לקידושין, תינח בקדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר, דבכספא ניחא כיון דקידושי כסף דרבנן, מצי רבנן להפקיע הקידושין עיי"ש, ולפי"ז נמצא דמה"ת לא נתקדשה רחל כלל, ומעתה יש לערער על מה שיעקב לקח שתי אחיות.

אלא דכבר הקשה רש"י (שם), דאי נימא דקידושי כסף דרבנן, א"כ איך סוקלין על ידו ומביאין קרבן על שגגתו, ובספר שפע חיים לנישואין (סי' י' סק"ד) כתב ליישב, דנודע שיטת הפוסקים דקנין דרבנן מהני לדאורייתא, וידוע מש"כ בשו"ת חת"ס (חידושי סי' ש"ד) לגבי קנין סיטומתא, דכיון שהנהיגו כן התגרים ורוצים בכך מרצונם שוב הוי קנין מדאורייתא ומהני גם לפטור מבכורה עיי"ש.

ולכן כיון שבתורה נאמר כי יקח איש אשה, ואינו מפורש באיזה אופן דוקא צריך להיות הקנין, שפיר מהני קנין דרבנן של כסף להיות בכלל קיחה שנאמרה בתורה, והרי היא אשת איש דאורייתא מאחר שכבר תיקנו חכמים והנהיגו קנין זה באשה, אלא דסו"ס כיון שיסוד הקנין מפי חכמים, שפיר יש בידם לעקור ולהפקיע הקידושין, וממילא נפקע האישות דאורייתא כיון שנתבטל הקנין, ולזה אמר תינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר עכ"ד.

ובשו"ת קול אריה (סי' י"ח) כתב, דפלוגתא הפוסקים אי קנין דרבנן מהני לדאורייתא, תליא בפלוגתא ריו"ח ור"ל במסכת גיטין (דף מ"ז) אי קנין פירות כקנין הגוף דמי או לא, והיינו משום דגם בקנין דרבנן עכ"פ משתמש באותו חפץ כרצונו, וכיון דיש לו זכות השתמשות מה בכך דמן התורה אינו שלו, סוף כל סוף הרי הוא ברשותו ומשתמש בו בהיתר.

וי"ל דאזלינן בתר ההשתמשות והתשמיש אצלו הוא והו"ל עכ"פ קנין פירות, ולכן אי ס"ל קנין פירות הוה כקנין הגוף הרי הוא שלו לגמרי, דהא אידיך אין לו בו השתמשות כלום ורשות התשמיש שלו עדיף מקנין הגוף של השני, משא"כ אי ס"ל דלאו כקנין הגוף דמי, אז אין לנו לילך בתר רשות ההשתמשות אלא אחר קנין הגוף והרי אינו שלו מן התורה, וא"כ קנין דרבנן לא מהני לדאורייתא עיי"ש.

ובספר מאיר עיני חכמים מהדו"ת (פרשת וישב) ד"ה מדרש פליאה כתב, דהנה החטא של מעשה בלהה היה בשביל שהיתה אשת אביו, אך באמת לא היתה אשת אביו, כיון דהיתה שפחת רחל ובשפחה לא תפסי קידושין, והוי כמו אנוסת ומפותת אביו שהיא מותרת, אך דאמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ומכש"כ יעקב אבינו, ומסתמא שחררה קודם שנשאה.

אך זה תלוי אי ס"ל קנין פירות הוי כקנין הגוף או לא, דבלהה לא היתה שפחת יעקב רק שפחת רחל, והיתה שפחת נכסי מלוג שיעקב לא היה לו עליה רק קנין פירות כדין נכסי מלוג. ומעתה אי ס"ל דקנין פירות הוי כקנין הגוף אז היה יכול יעקב לשחררה.

אבל אי ס"ל דלא הוי כקנין הגוף לא היה יכול יעקב לשחררה, והיה לה דין שפחה שאין קידושין תופסין בה, ולא היתה רק כאנוסה ומפותת והיתה מותרת לראובן עכ"ד.

וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה), שנאמר אחר וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין) עיי"ש.

וכתב בספר סמיכת חכמים (דף צ"ה: מדפח"ס הנדפמ"ח), דמאן דס"ל וייצר היינו שני פרצופים ברא הקב"ה, ס"ל דהיצה"ר נברא מחטאו של אדה"ר ולא כביכול בעצמו בראו, אבל מאן דס"ל דחוה מצלע נבראת ע"כ דדרש וייצר דשני יצרים ברא הקב"ה היצר טוב והיצר הרע עיי"ש.

ובמסכת יבמות (דף ס"ה:) איתא, האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, ואמרינן בגמרא מנא הני מילי (דנשים אינן מצווין), אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש, אדרבה וכבשוה תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק וכבשה כתיב עיי"ש.

ובספר נפתלי שבע רצון (פרשת תזריע) כתב לחדש, דאי ס"ל דו פרצופין נבראו אז גם אשה מצווה אפו"ר דלשניהם נאמר פרו ורבו, אבל למ"ד דנבראו פרצוף וזנב והזכר נברא ראשון, ס"ל דרק האיש מצווה על פו"ר, דמה"ט נברא הזכר תחלה להורות שהוא לבד מצווה במצוה זו עיי"ש.

והבאנו מש"כ בספר חלק שמעון ערך עריות (דף ע"ה), שיש ליעקב תירוץ על נשיאת שתי אחיות מאחר שכל אחת רצתה לעשות רצון קונה ולהזדווג בצדיק ולא ברשע, והוי מחלוקת שהיא לשם שמים ונתקיימה בסופו ונטל יעקב את שתיהן, דמאי הוי להו למיעביד, ליבטלו מפו"ר ולא להנשא לעשו וגם לא ליעקב, לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה, וא"כ מחוייבין הם בפו"ר, ולעשו לא היה אפשר להו להנשא ולכן נשאם יעקב.

וכל זה לא שייך אלא אי ס"ל שגם האשה חייבת בפו"ר, אבל אי ס"ל דנשים אינה חייבת בפו"ר אז יעקב שלא כדין עשה בנשיאת שתי אחיות, דלא הוי מצוה רבה אצלם מאחר שאינם מחוייבים, ואם יעקב נטל האחת היה להשנית להבטל ולא להנשא לא ליעקב ולא לעשו עכ"ד.

והרמב"ן (פרשת תולדות פרשה כ"ו-ה) כתב הטעם דלקח יעקב שתי אחיות אף דעתידה התורה לאסור, משום דהאבות לא קיימו התורה אלא בארץ ישראל ולא בחו"ל, ולכן לקח יעקב שתי אחיות בחו"ל, ועמרם לקח את יוכבד דודתו בחו"ל, ומן הטעם הזה איתא (בזוהר חדש) מתה רחל בכניסתה לא"י כדי שלא יבוא יעקב לא"י עם שתי אחיות.

וכן כתב הרמב"ן (פרשת ויחי) עה"פ ואקברה שם, דלכן לא הוליד יעקב את רחל למערת המכפלה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש לו מאבותיו, ולאה היא הנושאת לו בראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לו לקחה, וכן כתב מהרימ"ט בדרשותיו (סוף פרשת ויחי) בטעם

ולפי"ז לא חטא ראובן במה שבילבל יצועי אביו בשביל כבוד אמו, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן, דמעשה בלהה לא נחשב לחטא ודו"ק.

ולפי"ז יבואר המדרש, דכיון דהתורה צוה ליתן מחצית השקל, והטעם הוא לכפר על חטא דמכירת יוסף, וע"כ דהצדק הוא עם יוסף דהוא ראוי להיות מלך, דבא מביאה פסולה, דקודם נתקדשה לאה ואח"כ רחל, דקידושי כסף דרבנן, דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, וס"ל קנין פירות ל"ה כקנין הגוף, ולא היה יכול יעקב לשחרר את בלהה, והיה לה דין שפחה שאין קידושין תופסין בה, ולא היתה רק כאנוסה ומפותה והיתה מותרת לראובן, ולפי"ז אין לראובן עון אשר חטא במעשה בלהה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן, דמעשה בלהה לא נחשב לחטא ודו"ק.

ו) עוי"ל, עפ"י מש"כ בספר ברוך משה בפרשתן (אות ד') לבאר מה דאיתא במדרש תנחומא (ס' ט'), אמר רבי מאיר, כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו, זה יתנו, כזה יתנו עיי"ש, וצ"ב למה נתקשה משה בזה (ועיין במסכת מנחות דף כ"ט. ד"ה שלשה דברים), ומפני מה הראה לו הקב"ה דייקא מטבע של אש.

וכתב לבאר, דהנה יש לומר הטעם דהקב"ה ציוה ליתן מחצית השקל דייקא ולא שקל שלם, דאיתא במסכת ברכות (דף ל"ב), אמר ר' חמא בר' חנינא, אלמלא שלש מקראות הללו (שמעידין שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו), נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (במשפט), אבל עכשיו יש לנו פתחון פה שהוא גרם לנו שברא יצר הרע, חד דכתיב ואשר הרעותי וכו' (אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע) עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דלכן אמרה התורה ליתן דוקא מחצית השקל לרמז שאין ישראל אשמים לגמרי על שחטאו, כיון דאית להו אמתלא דאמר הקב"ה אשר הרעותי, וזהו ביאור המדרש, נתקשה משה במחצית השקל, שהיה קשה לו מדוע יתנו מחצית השקל ולא שקל שלם, הראה לו הקב"ה מטבע של אש, רומז על היצר הרע שהוא אש, כדאיתא במסכת קידושין (דף פ"א), חזי דאת נורא ואנא בישרא עיי"ש, ולכן יתנו רק מחצית השקל, כי על המחצית השני כביכול הוא גרם להם על ידי שברא היצר הרע עכ"ד.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא, והא קא חזינן דמזקא ונשכא ובעטא, אלא כדו' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר, דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו

ויש לדקדק במה נסתפק יעקב אבינו שאמר איני לא מקרבך ולא מרחקך, ועוד יש לדקדק, במה שתלה ספק זה במשה רבינו, דמה שייכות יש לו בדבר הזה של ראובן.

וכתב לבאר, דאיתא במסכת סנהדרין (דף כ"א), דפילגשים הם בלא קידושין, וא"כ בלהה שהיתה פילגש יעקב לא חשיבא אשת יעקב מאחר שלא קידשה, ואיתא במסכת יבמות (דף צ"ו). נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו וה"ה פלגש אביו, וכ"ז הוא בישראל דוקא, אבל בבני נח דלית בהו קידושין אלא בבעילה תליא מילתא, דפשיטא הוא שחייב על פילגש אביו משום אשת איש ומשום אשת אב.

והנה יעקב נסתפק אם יצאו מכלל בני נח לגמרי ויש להם דין ישראל או לא יצאו, דאם יצאו אין על ראובן עון אשר חטא דלא חשיבא בלהה אשת יעקב, ואם לא יצאו מכלל בני נח יש על ראובן חטא דאשת איש ואשת אב, וזהו שאמר יעקב לראובן, איני מרחקך שמא יצאו מכלל ב"נ, ואיני מקרבך דשמא לא יצאו מכלל ב"נ.

עד שיבא משה שהוא ג"כ עמד בחקירה זו, ושאל למלאכים אם חייב המצרי מיתה כדין עכו"ם המכה את ישראל, משום דמימות אברהם יצאו מכלל ב"נ עד סיני, והשיבו לו המלאכים הן דחייב מיתה משום שיצאו מכלל ב"נ, ועשה מעשה על פיהם והרג את המצרי, וא"כ משה הוא יקרברך דכיון דנפשט לו הספק וגזר אומר דיצאו מכלל ב"נ, א"כ אין לראובן עון אשר חטא במעשה בלהה, ומשום"ה אמר משה יחי ראובן עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, כיון דחייבה התורה ליתן מחצית השקל דייקא ולא שקל שלם, לרמז שאין ישראל אשמים לגמרי על שחטאו, כיון דאית להו אמתלא דאמר הקב"ה אשר הרעותי, ומה דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, היינו דשני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע, ולפי"ז ס"ל דחוה מצלע נבראת, ונשים אינן מצוות על מצוות פו"ר, ולפי"ז צ"ל דלכן נשא יעקב השתי אחיות כמש"כ הרמב"ן דהאבות לא קיימו התורה בחו"ל, ומינה דס"ל ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, ומינה דהיה להם דין ישראל, ולפי"ז אין לראובן עון אשר חטא במעשה בלהה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן, דמעשה בלהה לא נחשב לחטא ודו"ק.

שמתה רחל תיכף בכניסתם לארץ, שלא יכנס לא"י בשתי אחיות, ומה שלא מתה לאה, משום דקדמה נישואיה ובהיתר נשאה, אבל רחל שנשאה אחר לאה מתה, ואף שאת רחל קידש תחלה בעבורה, בני נח בבעילה תלי רחמנא וקידושין אין להם עיי"ש.

וכתב בספר זכרון יעקב (פרשת ויחי), דמה שכתב הרמב"ן דהאבות לא קיימו התורה רק בארץ ישראל ולא בחו"ל א"ש רק אי ס"ל דא"י מוחזקת לנו מאבותינו, וכבר היתה בה קדושת ארץ ישראל, אז יש לחלק ולומר דבחו"ל לא קיימו את התורה רק בארץ ישראל.

משא"כ אי ס"ל דארץ ישראל אינה מוחזקת לנו מאבותינו, ולא היתה בה עדיין קדושת ארץ ישראל, א"כ אי אמרינן דקיימו כה"ת עד שלא ניתנה, מהיכא תיתי לחלק ולומר דרק בארץ ישראל קיימו התורה ולא בחו"ל, ואז לא שייך לומר דאיכא נפקא מינה בין חו"ל לארץ ישראל עכ"ד.

ובספר פרשת דרכים (דרוש א') כתב, דזה דא"י הוה מוחזקת מאבותינו או לא, תליא אם היה להאבות קודם מתן תורה דין ב"נ או ישראל, דאיתא במסכת ב"ב (דף ק), תניא, הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר' אליעזר וכו', מאי טעמא דר' אליעזר, דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה עיי"ש, הרי שזכה אברהם בנחלת הארץ על ידי שהלך בה, והרי הא דהילוך קונה הוא מדין חזקה, והרמב"ם פסק בהל' מכירה (פ"א ה"י) דעכו"ם אינו קונה בחזקה עיי"ש.

ומעתה אי נימא דהיה לו לאאע"ה דין ישראל אז י"ל דקנה בחזקה דהילוך, וארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, אבל אם היה לו דין ב"נ הרי ב"נ אינו קונה בחזקה, ואז ס"ל דא"י אינו מוחזקת מאבותינו עכ"ד.

ובספר פרשת דרכים (דרוש א' ד"ה ובפ"ק דחגיגה) הביא מה דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה א-כ"ט), דמשה רבינו נמלך במלאכים, ואמר להם חייב זה (המצרי) הריגה, אמרו לו הן, וכתב מהר"ש יפה שנמלך במלאכים וחקר בחלקי הסותר כה וכה אם חייב מיתה על הכאתו כעכו"ם המכה ישראל שחייב מיתה, או שמא אין עדיין ישראל בכלל דין זה עד שבאו לסיני, והמלאכים השיבו לו הן דחייב מיתה, משום דמימות אברהם יצאו מכלל בני נח ויש להם דין ישראל, והסכימה דעתו דעת עליין לדברי המלאכים והכה את המצרי כדין עכו"ם המכה את ישראל שחייב מיתה.

ובזה כתב לבאר מה דאיתא במד"ר (פרשה צ"ח-ד), רבנן אמרי, איני לא מרחקך ולא מקרבך, אלא הרי אני תולה אותך ברפיון, עד שיבא משה שכתוב בו ומשה עלה אל האלקים, מה שדעתו רואה לעשות בך עושה, כיון שבא משה התחיל לקרבו שנאמר יחי ראובן עיי"ש.

זה יתנו כל העובר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה': ואיתא בירושלמי מסכת שקלים (פ"א-ה"ג), כל העובר על הפקדים וגו', כל דעבר בימא עיי"ש, ודקדקו המפ' דמפני מה תלה רחמנא חיוב מחצית השקל במי שעבר בים.

והנבס"ד, דאיתא בירושלמי שקלים (פ"ב ה"ג), זה יתנו כל העובר על הפקודים, ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר לפי שחטאו במחצית היום, (דכתיב כי בשש משה ודרשינן בא שש) יתנו מחצית השקל, וחד אמר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל, דעבד שיתא גרמסין עיי"ש, הרי דתרווייהו ס"ל דהטעם שצוה הקב"ה להביא מחצית השקל הוא כדי לכפר על חטא העגל.

ולכאורה לא היה מקום לעורר עליהם על מעשה העגל, דהיה להם אמתלא על חטאתם, לפי"מ דאיתא במסכת ע"ז (דף ד:), לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה (גבורים ושליטים ביצרים היו ולא היה ראוי להתגבר יצרים עליהם, אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה), ולפי"ז אין שום חטא בעשיית העגל.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, ומעתה אי ס"ל דתשובה מהני אף על חטא דע"ז, שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ובספר סמיכת חכמים בסמיכות מסכת סוטה למסכת קידושין (דף פ"ו. מדרש"ס) כתב, דדבר זה אי מהני תשובה על חטא דעבודה זרה במחלוקת שנויה, דכתיב בתהלים (פסוק צ-א) תשב אנוש עד דכא, דכ"א נוטריקון דם כופר אשת איש, והיינו ע"ז גילוי עריות שפיכות דמים, חד אמר עד ולא עד בכלל ועל אלו הג' עבירות לא מהני תשובה, וחד אמר עד ועד בכלל ואכל מילי מהני תשובה אף על אלו השלש עבירות.

ופלוגתא זו תליא בפלוגתא אחרת, דלפי דעת הגמ' במסכת פסחים (דף נ"ד.) תשובה נבראת קודם שנברא העולם, שהיא אחד משבעה שנבראו קודם שנברא העולם, ולדעת כמה מדרשים תשובה נבראת ביום הראשון לבריאה, ונרמז בקרא ורוח אלקים מרחפת על פני המים בזכות תשובה שנמשלה למים, ולכמה דעות נרמז בבריאת האורה זו תשובה.

ונפקא מינה בין אלו השני דעות כתבו המפ', דאי אמרינן דתשובה קדמה לבריאת העולם, אז התשובה מהני על כל העבירות שבעולם אף על אלו השלשה, דאין שייך להגביל שום ענין לומר דעל דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני, כיון דלא היה שום דבר בעולם אז, ואין לתפוס שום מקום וגבול, ובריה בפני עצמה היתה התשובה על כל מה שיברא.

אבל אי תשובה נברא ביום הראשון שאז הכל נברא כדרשינן את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהם, ואז שייך להגביל ולומר על דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני עכ"ד.

אך הא מילתא דתשובה קדמה לעולם תליא בפלוגתא, דאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה א-ד), ששה דברים קדמו לעולם וכו', ר' אהבה ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל, ומאותה שעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם עיי"ש.

וכתב ביפה תואר (שם סי' ה') ד"ה אף התשובה, דפליגי אי דרשינן סמוכין, דהת"ק לא דריש סמוכין ותשב אנוש עד דכא אינו דבוק עם בטרם הרים ילדו, ולכן לא מני דגם תשובה קדמה לבריאת העולם, ור' אהבה בר"ז ס"ל דדרשינן סמוכין וכתוב בטרם הרים ילדו וכו' תשב אנוש עד דכא שמע מינה דתשובה קודמת לבריאת העולם עכ"ד.

ואיתא (בשמות רבה פרשה כ"א-ו), דכאשר בא משה רבינו לבקוע את הים מיאן לשמוע לו עיי"ש, והקשו המפ', דהיתכן שהים התנגד לבקוע, הלא כבר בעת בריאת העולם כבר הותנה עמו שיקרע לפני בני ישראל בצאתם ממצרים, וכדאיתא (בראשית רבה פרשה ה-ד), אמר ר' יוחנן, תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הה"ד וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו עיי"ש, ותירצו דהים ס"ל דכיון דלא נשלם הזמן שנגזר על בני ישראל להיות במצרים, א"כ לא היה צריך לקיים התנאי ולהיבקע לפניהם.

אך איתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך איתא במסכת שבת (דף י.) אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש.

וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, וכיון דיצאו קודם הזמן לכן נתחייבו ליתן מחצית השקל.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-ו) עה"פ ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי וכו' עיי"ש.

שאצל"ג, משא"כ אי ס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, אז עכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

ובספר מעשה רוקח (פרשת ויקהל פ"ב), כתב, דמאן דס"ל דמלאכה שאצל"ג פטור, הוא משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאיתא במסכת חגיגה (דף י.) הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מדנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר"י ור"ש דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת עיין במסכת פסחים (דף כ"ח:) ובמסכת סנהדרין (דף ס.), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד עיין מסכת ברכות (דף כ"א:) ובמסכת יבמות (דף ד.) ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדור"ק (ח"ב סי' ס"א).

ומעתה יבואר דברי הירושלמי, דלכאורה על מה שנצטוו לתת לתרומת המשכן כדי לכפר על חטא העגל, תתעורר התמיה דאמאי נחשב זה לחטא, הרי יש להם אמתלא דלא עשו אלא כדי להורות תשובה, ולכן אמר הכתוב כל העובר על הפקודים והיינו כל דעבר בימא, דמקריעת ים סוף מוכח דכבר נשלם הזמן, משום דקושי השעבוד השלים הזמן, דהצדק הוא עם השבטים דיש להם דין ישראל, וההוכחה לזה, דאל"כ תקשי היאך שמרו את השבת, וע"כ דס"ל דמלאכה שאצל"ג חייב, דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, ומעתה אין להם אמתלא שעשו העגל להורות תשובה, ולכן יתנו מחצית השקל כדי לכפר על מעשה העגל ודו"ק.

ב) עוי"ל, עוי"ל, עפ"י שהבאנו מש"כ בספר ברך משה בפרשתן (אות ד') בטעמא דהקב"ה ציוה ליתן מחצית השקל דייקא ולא שקל שלם, דאיתא במסכת ברכות (דף ל"ב), אמר ר' חמא בר' חנינא, אלמלא שלש מקראות הללו (שמעידין שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו), נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (במשפט), אבל עכשיו יש לנו פתחון פה שהוא גרם לנו שברא יצר הרע, ח"ד דכתיב ואשר הרעותי וכו' (אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלכן אמרה התורה ליתן דוקא מחצית השקל לרמז שאין ישראל אשמים לגמרי על שחטאו, כיון דאית להו אמתלא דאמר הקב"ה אשר הרעותי, כי על המחצית השני כביכול הוא גרם להם על ידי שברא היצר הרע עכ"ד.

והקשו המפ' ממ"נ אם היה אמת שאכלו אבר מן החי, יוקשה על השבטים היתכן שיעברו בשאט נפש על איסור אבר מן החי דהוא מז' מצות שב"נ נצטוו עליהם, ואם לא היה אמת הדבר, היתכן דיוסף הצדיק יוציא חלילה שקר מפיו ויוציא שם רע על אחיו.

וכתב המזרחי (פרשת וישב), שהשבטים היו חותכים בשר מן הבהמה לאחר שחיטה בעודה מפרכסת, ומניחים אותה עד שתמות ואוכלים אותו, וכדין היו עושים, כדאיתא במסכת חולין (דף ל"ג), דבעכו"ם אסור משום אבר מן החי, אבל בישראל דבשחיטה תליא מילתא, מותר לאכול עיי"ש.

ובספר פרשת דרכים (דרוש א') כתב, דמחלוקת יוסף עם השבטים היתה, דיוסף סבר דעדיין דינם כב"נ ואסורים במפרכסת כדין ב"נ דבמיתה תליא מילתא, והשבטים ס"ל שיש להם דין ישראל ושפיר היו מותרין לאכול עיי"ש.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח:), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה עיי"ש, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח:), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (וודיש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהנך ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

ובספר חתן סופר שער התפלה (ס"ח), ובספר בית האוצר (מערכת א' אות כ'), ובספר טיב לבב (פרשת וישלח) עה"פ ויבא יעקב שלם כתבו לתרין, דיי"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכמבואר במסכת חגיגה (דף י.), ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישבותו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שביתה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור, א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישבותו, אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו.

מבואר מזה, דאי ס"ל מלאכה שאצל"ג פטור, שפיר יש לומר דהיה להם דין ב"נ, ושמרו את השבת ע"י עשיית מלאכה

היוצא לנו מזה דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא אז
אמרינן דנוח לו לאדם שלא נברא, משא"כ אי ס"ל שכר
מצוה בהאי עלמא ליכא אז י"ל דנוח לאדם שנברא.

ובספר בגדי אהרן פרשת בשלח (דף קכ"ג.) ד"ה ובזה, הביא
מש"כ בילקוט חדש ערך מלאכים (סי' כ"א), דלכך מכרו
השבטים את יוסף, משום שהשבטים היו מכת אותן שאמרו
אל יברא, ויוסף היה כנגד מטטרון שאמר יברא, ולכן מכרוהו
עיי"ש.

ולכאורה יש להביא ראיה דשכר מצוה בהאי עלמא איכא,
דאיתא במסכת שבת (דף ק"ט.), בעא מיניה רבי מר' ישמעאל
ברבי יוסי, עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין (לעושר גדול
כזה), א"ל בשביל שמעשרין שנאמר עשר תעשר עשר בשביל
שתתעשר עיי"ש, וכן איתא במסכת תענית (דף ח"ג), ואמר ר'
יוחנן מאי דכתיב עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר וכו'
עיי"ש, חזינן דבשביל מצות מעשר איכא שכר דעשירות
בהאי עלמא.

אמנם י"ל דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם
למסורת, עפ"מש"כ בספר לחמי תורה (דף ק"א), לפרש מאמר
חז"ל במסכת אבות (פרק ג' משנה י"א), מסורת סייג לתורה
מעשרות סייג לעושר, דדרשא הנ"ל עשר בשביל שתתעשר
א"ש רק למ"ד יש אם למסורת, דכיון דבגוף התורה לא
הזכיר נקודות, שפיר י"ל דדרשין תעשר בש"ן ימנית.

משא"כ למ"ד יש אם למקרא ואזלינן בתר הקרי, וכיון דהקרי
הוא בש"ן שמאלית לא שייך לדרוש מכאן דזוכין לעושר,
דבש"ן שמאלית אין פירושו עשירות, וזה כוונת המשנה
מסורת סייג לתורה היינו דיש אם למסורת, ולכן מעשרות
סייג לעושר, דשפיר דרשין עשר בשביל שתתעשר דזוכין
לעשירות בשביל מצות צדקה עכ"ד.

ובזה יבואר דברי הירושלמי, דדייקא זה שעבר בים סוף,
וטעמא שנבקע הים משום שלא הוצרכו להשלים הזמן, והוא
מטעם דקושי השעבוד השלים הזמן, דהצדק הוא עם
השבטים שאמרו אל יברא האדם, וס"ל שכר מצוה בהאי
עלמא איכא, ומינה דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז איכא ב'
יודי"ן, וי"ל דהקב"ה ברא את החצר הרע, ולכן יתנו מחצית
השקל לרמז שא"צ כפרה שלמה, כי על המחצית השני
כביכול הוא גרם להם על ידי שברא היצר הרע ודו"ק.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א.), דרש רב נחמן בר רב חסדא,
מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודי"ן, שני
יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע וכו' עיי"ש.

וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ז.), דזה תליא אי ס"ל יש אם
למקרא או יש אם למסורת, דהכתיב הוא בשני יודי"ן וייצר,
משא"כ הקרי הוא בחד יו"ד לחד, ומעתה למ"ד יש אם
למסורת ואיכא ב' יודי"ן, אז י"ל דהקב"ה ברא את היצר
הרע, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יו"ד, אז לא
אמרינן דהקב"ה ברא היצר הרע, רק נברא משום חטאו של
אדם הראשון עכ"ד.

ואיתא במסכת עירובין (דף י"ג.), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה
נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא
יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר
משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר
משנברא וכו' עיי"ש.

ובספר בא ישועה ונחמה (פרשת נח דף ט.) (ופרשת לך דף ט"ז.) כתב,
דלכאורה דכיון דנוח לו לאדם שלא נברא א"כ באמת למה
נברא, ותי' בשם המגיד שהקשה קו' יתירא מאחר דבעוה"ב
אין שום אכילה ושתייה כי אם שיהנה מזיו השכינה, א"כ אחר
שהנשמה היה מתחילה במקום גבוה למה נברא בעוה"ז,
דאף שיקיים כל התורה לא יזכה כ"א לאותו המקום שהיה
מתחילה, וא"כ מה עדיפא ליה בהבראו אדרבה יש לחוש אם
יחטא דאפילו להאי מקום לא יגיע.

ומתרץ, דהנפש בעולם העליון נהנה מזיו השכינה, אבל זהו
נהמא דכסופא בחנם, וכיון שיורדת לעולם ומסגל מצות
ומע"ט קונה לו שכרו בדין, ושוב ל"ה נהמא דכסופא דבדין
הוא שיטול שכרו אחר שהשלים עבודתו בעוה"ז.

וכתב דכ"ז ניחא אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא,
וא"כ כיון דאינו מקבל שום שכר מצוה בעולם הזה, אז שפיר
י"ל דע"י ביאתו לעוה"ז יאכל נהמא בלי כיסופא, כי בדין
הוא שיטול שכרו לעוה"ב כיון שלא היה ניתן לו שכר
בעוה"ז.

אבל אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא הדקל"ד, דמה
ירויח ומה נפקותא בבריאת האדם, ואי משום שיאכל נהמא
בלא כיסופא ובדין יטול שכרו לעוה"ב, הא כבר קיבל שכר
בעוה"ז, ומאן יימר שיש בדין ג"כ ליתן לו עוד שכר בעוה"ב,
אם לא מרוב חסדו וטובו יתברך, וא"כ שוב הוה נהמא
דכיסופא, וא"כ למה נברא האדם, ונוח לו שלא נברא עכ"ד.

ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלקים: ובמדרש רבה בפרשתן (פרשה מ"א-א) דריש הפסוק (בדניאל פרק ט"ז), **לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, על ענין המן ומעשה העגל עיי"ש**, ובספר משען המים (פרשת עקב) הביא המדרש באופן זה, לך ה' הצדקה במן ולנו בושת הפנים בעגל וצ"ב.

והנבס"ד, דלכאורה לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח.), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (ופרש"י שאם יומינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס), ולפי"ז היה להם אמתלא על אותו מעשה דלא ייחשב להם לחטא, ואע"ג דע"ז הוא בכלל ז' מצוות שנצטוו ב"נ, מ"מ כיון דלא חטאו רק בשיתוף וכדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג.), אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו' עיי"ש, ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף, ולפי"ז י"ל דלא נחשב להם לחטא.

אך י"ל לפימ"ש"כ בספר יציב פתגם (פרשת משפטים) עה"פ ויראו את אלקי ישראל וגו', ד"ל הטעם דהקב"ה כפה עליהם ההר בעת קבלת התורה, דהלא כתיב בפרשת יתרו (פרשה י"ט-כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר וגו', וכתיב בפרשת ברכה (פרשה ל"ג-כ) ה' מסיני בא וגו', וכדי שלא יסתכלו ויהנו מזיו השכינה, כפה עליהם את ההר כדי לכסות מראה עיניהם עכ"ד.

[ועיין בספר המקנה עמ"ס קידושין בהקדמה (אות ג'), ונשנית בספר הפלאה עמ"ס כתובות (דף ט"ז) ד"ה מקדש שכתב, דכפיית ההר כגיגית לא היתה כדי לכפותם, רק היתה לשם חופה וקידושין עיי"ש]. ולפי"ז לא היתה קבלת התורה ע"י כפיה ואונס, ולית להם אמתלא על מעשה העגל.

אך יש להעיר, דבספר קול יעקב (פרשת שמות) כתב לפרש המדרש, וידום אהרן, מה הול"ל, וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דהנה חטאו של נדב ואביהוא היתה על שהציצו בשכינה, כמ"ש רש"י עה"פ (שמות כ"ד-י"א) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלוקים וגו' עיי"ש, אך יש להוכיח ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה, שהרי אמרו חז"ל במדרש תנחומא פרשת אמור (ס"י י"ח), דלכן אמרה תורה מילה לשמונה, כדי שיעבור עליו שבת ויראה את פני השכינה, וז"ש המדרש במעלת אהרן דשתק כשנעשו נדב ואביהוא על שהציצו בשכינה, דהיה יכול להתרעם ולומר דמהא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, מטעם כדי שיראה את פני השכינה, מוכח דמותר להסתכל בשכינה, וא"כ למה נענשו, ועכ"ז שתק עכ"ד.

ולפי"ז לא שייך לומר דכפה עליהם ההר בשביל שלא יסתכלו בשכינה, דהרי חזינן דמילה לשמונה הוא כדי שיראה

את פני השכינה, ומוכח דמותר להסתכל בשכינה, וע"כ דכפיית ההר היתה על קבלת התורה.

אך איתא (בדברים דבה פרשה ו-א), ולמה התינוק נימול לשמונה ימים, שנתן הקב"ה רחמיו עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו, וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם, כך רחמיו על הבהמה מנין שנאמר ומיום השמיני והלאה וגו' עיי"ש.

וכתב בספר מאיר עיני חכמים ח"א (ס"ז אות ד'), דלכאורה לפי הטעם דכדי שיתחזק כח למה ממתינין לשמונה ימים נימא דהמצוה יהיה מגין על התינוק, וע"כ הטעם הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ובספר שמנה לחמו (דרוש ג' לשבת) הביא ממדרש, דבשכר שאמר אברהם ואקחה פת לחם זכו בניו לקבל המן עיי"ש, ואיתא במסכת ב"מ (דף פ"ז.), כתיב לוישי ועשי עוגות, וכתיב ויקח חמאה וחלב ובן הבקר, ואילו לחם לא אייתו לקמייהו, אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משמיה דרבי מאיר, אברהם אבינו אוכל חולין בטרהרה היה ואותו היום פירסה נדה עיי"ש, הרי דאע"ה לא הביא לחם.

אך י"ל, דאי ס"ל דאזלינן בתר מחשבה, א"כ י"ל דאע"ג דלא עלתה בידו להביא לחם, אך כיון שחשב להביא לפניהם לחם נחשב כמי שעשאה, וכדאיתא במסכת ברכות (דף ג'), חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה עיי"ש, ולכן שפיר י"ל דבשכר זה קיבלו בני ישראל את המן.

ובספר עמק החכמה (דרוש ב' לשבועות) כתב, דהא מילתא אי אזלינן בתר מחשבה או בתר מעשה תליא אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא או ליכא, דבמסכת ע"ז (דף ט"ז) דרשינן הקרא אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, והיינו דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אך יש לפרש כוונת הכתוב דבעינן דוקא לעשותם ולא מועיל מה שחישב לקיים המצוה ולא עשאה, ונמצא דאי אזלינן בתר מחשבה מפרשינן לקרא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואי לא אזלינן בתר מחשבה אז י"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, לך ה' הצדקה במן, שניתנה לנו משום שאברהם אבינו אמר ואקחה פת לחם, ומוכח מכאן דאזלינן בתר מחשבה, ולפי"ז ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולפי"ז י"ל דהטעם דמלין התינוק לשמונה כדי שיתחזק כחו, ולפי"ז י"ל דאסור להסתכל בשכינה, ומעתה י"ל דכפיית ההר היתה כדי שלא יסתכלו בשכינה, וקבלת התורה לא היתה על ידי כפייה, וליכא טענת מודעא, ולכן ולנו בושת הפנים במעשה העגל ודר"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com